MIKIEL ANTON VASSALLI

(Jorbot mal-Għadd ta' Settembru paġ. 91)

F'dawn l-ittri ta' l-Alfabet jagħżel ukoll bejn *y* (ie) u *î* *ryħ* u *riħ*, bejn *ħ* f'*ħajt*, (ħajta) u *ħ* f'*ħajt* (plur. *ħitan*) bejn *għ* f'*għażel* (verb) u *għ* f'*għażel* (nom), barra minn aċċent miftuħ u aċċent magħluq. Taħt it-Tielet Ras hemm il-*Għadd bil-Malti* u mbagħad xi twissijiet *Lil Malti li Qiegħed jaqra* fejn iwissi t-taħriġ fil-qari u fil-ktiba.

Din il-biċċa ta' l-aħħar tgħarrafna kif Vassalli, sa mill-bidu nett tal-ħidma tiegħu biex jibni grammatka Maltija, kien fassal pjan f'rasu li jaħdem u jinseġ kotba għal-Latin u għat-Taljan imfissrin bil-Malti kif jiġi minnu; illi hu kien qiegħed jagħmel ukoll il-Ktieb tal-Kliem (dizzjunarju) li kellu jkun maqsum fi tliet kotba. L-ewwel wieħed ikun Malti, Latin u Taljan, it-tieni Latin u Malti u t-tielet Taljan u Malti. Jidher ukoll illi l-Grammatka Maltija kien diġà lestieha :

Dana kollu nsibuh miktub u mfisser bil-Malti. Hu jagħlaq b'dawn il-kelmiet: *Din il-ħidma hekk kbira u qawwija għax l-ewlenija tħarreġ lil min jiġi wrajja billi jsib it-triq mibdija u miftuħa; u aktar ma jgħaddi l-quddiem il-ktîb bil-Malti iżjed tagħlîmna jħeff u jqsar u aktar ma jonqôx min jagħmlinna kotba oħra, li jaħtiġuhom f'wisq ħwejjeġ.*

It-tieni taqsima ta' dan il-ktejjeb hija miktuba bit-Taljan imsemmija *Breve spiegazione dell'Alfabeto Maltese,* u tfisser bit-Taljan, daqsxejn iżjed fil-wisa',dak li ntqal bil-Malti fl-ewwel waħda.

L-ewwel taqsima bil-Malti hija mdaħħla wkoll fil-*Grammatica Melitensis* (1791) li Vassalli ħareġ sena wara, paġ. 231-236.

F'dan il-ktejjeb jidher li Vassalli kien għadu ma twettaqx f'xi reguli ewlenin tal-Kitba Maltija u fih nsibu miktubin ħażin kliem bħal dan : *pħal* flok *bħal*, *pħalma* flok *bħalma*, *hek* flok *hekk*, *mgħalmin* flok *mgħallmin*, *jiek* flok *jekk*.

It-tieni xogħol li Vassalli ħareġ fi ktieb kien il-Grammatka Maltija miktuba bil-Latin taħt l-isem ta' "*Mylsen Phoenico-Punicum sive Grammatica Melitensis. Romae MDCCXCI.*" Kif jidher mill-isem tal-ktieb, dik il-ħabta Vassalli kien tal-fehma li l-Ilsien Malti ma kienx ħlief il-fdal tal-Ilsien mħolli sa mill-qedem nett mill-Feniċi u mill-Puniċi li kienu għammru f'dawn il-Gżejjer mill-ewwel żmenijiet storiċi tal-Gżira. Dana jixhdu bi kliemu fil-*Prefazzjoni Storika* tal-ktieb fejn igħid : *Lingua igitur illa, quam tradimus, Melitensis, est quodam celebre et pretiosum venerandae antiquitatis monumentum ex primaevis et antiquoribus illis Orientis idiomatibus, quod*

olim ibi et in objacentibus nostrarum Insularum locis florebat, atque ad haec nostra usque tempora apud Melitensis et Gaulitanos mirum in modum retinentum atque conservatum: etc.

Sabiex juri kemm hu hekk, huwa jqabbel xi kliem Malti ma' tal-Kaldajk, ma tas-Sirjak, Aramajk, u tal-Lhudi bħala ilsna ta' ġebbieda waħda bħal tal-Fenić u tal-Kanagħnin kollha. Huwa jqis il-Malti mnissel mill-Fenić bħala fergħa tal-Kaldajk. Juri kif il-Malti ma qabelx u ma xxibaħx mal-lsien Grieg u Ruman fi żmien il-ħakma tal-Griegi u r-Rumani u kif il-Għarbi tħallat mal-Malti fi żmien il-ħakma tal-Għarab li damet il-fuq minn mitejn sena, iżda l-għamla ewlenija qatt ma setgħet issir Għarbija għal kollox. Il-kliem u qwiel Għarbin li jinsabu fil-Malti, skond il-fehma mogħtija minn Vassalli f'din il-Prefazzjoni, kien ġej mix-xebh tal-lsien Malti mad-djaletti qodma ta' l-Etijopiku li tnisslu mill-Kaldajk. Xi kliem Malti li ma jinsabx fil-Għarbi, kif jaħseb hu, għandu jitqies bħala fdal tat-terminoloġija Fenićja-Punika mit-taqbil u xebh kbir li għandhom mal-Kaldajk, Lhudi, Samaritan u Aramajk.

Vassalli, hawnhekk, juri l-fejda tal-Malti bħala mezz ta' studju għal ilsna oħra semitići, il-lum mejta, Isemmi għaliex il-Malti baqa' bla ma ħadd studjah, u juri l-ħtieġa ta' dan il-lsien bħala mezz ta' tagħlim; minn hekk ħoloq il-ħsieb u l-pjan li jikteb u jippublika dak ix-xogħol. Ix-xogħol hu maqsum fi tliet kotba, b'Daħla fuq l-Ortografija u l-Alfabet Malti. L-ewwel ktieb jitħaddet fuq l-*Elementi* jew *Ittri* tal-Lsien Malti: il-leħen, il-għamla, ix-xogħol tagħhom fil-bini tal-kelma, bħala ittri ta' għerq il-kelma jew bħala ittri li jaqdu l-kelma biex tissawwar, titwassa'; it-tibdil u tixbih tal-leħen tagħhom; it-tieni ktieb jitħaddet fuq il-bini u t-tiswir tal-kliem u l-Bċejjeċ tad-Diskors; it-tielet ktieb jitħaddet fuq is-Sintassi. It-tliet kotba jitqassmu fi Bċejjeċ u Rjus u f'dawn hemm imdaħħlin ir-reguli tal-fonoloġija, tal-morfoloġija u sintassi. Il-Prefazzjoni ta' din il-Grammatka tagħlaq b'żewġ ittri tat-twettiq iffirmati mis-Surmast u Duttur tat-Teoloġija tal-Palazz Apostoliku ta' Ruma u minn A. S. Assemano, Professur ta' l-Ilsna Orjentali tal-Kulleġġ tal-Propaganda Fide. Ix-xogħol jagħlaq b'xi Taħriġ fuq il-Kitba Maltija u b'xi Tagħlim bil-Malti fuq l-ittri ta' l-Alfabet u l-Qari Malti. Vassalli hawnhek ifisser il-fehma tiegħu li hu bi ħsiebu jiftaħ it-trieq għall-kitba maltija bħala mezz ta' tagħlim għall-poplu u għalhekk iwiegħed li 'l-quddiem joħroġ kotba bil-Malti għat-tagħlim tal-Latin u Taljan, kif ukoll Dizzjunarju fi tliet Kotba li jkunu (1) Malti, Latin u Taljan (2) Latin u Malti (3) Taljan u Malti, illi, kif Vassalli

stqarr, jinħtieġu għall-aħħar u huma s-sisien ta' l-ewwel tagħlim sħiħ għall-istudenti maltin.

Din il-grammatka l-ewwel ma semmewha fost l-għorrief ta' żmienu, kienu Adelung, Eichhorn u xi oħrajn. Wilhelm Gesenius fil-"Versuch über die Maltesische Sprache etc." p. XII li kien ħareġ fl-1810 igħid li din il-grammatka ma kinetx ġiet f'idejh għalkemm huwa u min stampalu dak il-ktejjeb kienu fittxewha ħafna. Silvestru de Sacy, fil-"Journal des Savans" April, 1829, jagħmel studju fuq ix-xogħlijiet ta' Vassalli, jiġifieri, il-Grammatka Maltija, miktuba bit-taljan, il-Qwiel Maltin u fost dawn il-Grammatka Maltija miktuba bil-Latin (1791).

De Sacy isemmi l-fehma li Vassalli jagħti fid-Dħul ta' din il-Grammatka dwar in-nisel tal-Malti. "F'dan ix-xogħol, igħid hu, Vassalli jittanta juri li l-Malti mhux ħaġ'oħra ħlief il-lsien qadim tal-Feniċi u tal-Kolonji tagħhom, li tbiddel madankollu bil-ħafna u ħafna kliem Għarbi li tħallat miegħu. Fid-Diskors preliminari tad-Dizzjunarju li ħareġ fl-1796 insibu li fisser l-istess fehma. Fil-Grammatka l-ġdida Maltija miktuba bit-Taljan (1827) jidher li hu biddel il-fehma tiegħu fuq nisel il-Malti minn il-lsien hekk qadim bħalma hu l-Feniċ. Wieħed ma għandux għalfejn jistagħġeb, jissokta jgħid de Sacy, illi djalett ta' fergħa Għarbija bħalma hu l-Malti għandu kliem li jixbah is-Sirijaku, u l-Etijopiku letterarju, il-Kaldew, il-Lhudi u għalhekk ukoll il-Feniċ. Jekk wieħed ixebbah it-tiswir grammatikali tal-Malti ma' dak tal-Għarbi għandu minnufih jifhem illi l-lsien ta' Malta huwa nieżel dritt minn fergħa ta' dan il-lsien....u jekk biss jista' fuq hekk jibqgħalna xi dubju, l-istess alfabett tal-lsien Malti, bħalma Vassalli kien fassal sabiex juri u jżomm l-egħruq tal-kliem, huwa xhieda biżżejjed ta' dana li għidt. B'hekk, iżda, ma rridx ngħid illi fil-Malti ma jinsabx xi kliem li mhux Għarbi, li biċċa minnu jista' jkun qadim iżjed mill-ħakma tal-Misilmin f'Malta u oħrajn miġjuba minn Berbrin jew minn barranin oħra; dan il-kliem, iżda, imqar li kellu jkun wisq iżjed milli tassew hu fil-lsien Malti, ma jista' jbiddel b'xejn il-fehma tiegħi."

Silvestru de Sacy jissokta jgħid illi qabel Vassalli is-sistemi tal-kitba bil-Malti kienu ħżiena għall-aħħar. De Sacy, kif jidher, ħaseb li f'xi żmien il-Malti kien jinkiteb bl-ittri Għarbin, u għalkemm igħid li dnub li ma baqax jinkiteb b'dak l-alfabett, huwa jaf tajjeb illi l-lum din is-sistema ta' kitba kien ikollha l-isvantaġġi tagħha u tkun ta' xkiel. Sabiex, jissokta jgħid hu, jaħrab dan l-ixkiel, Vassalli deherlu

li joħloq alfabet, magħmul minn ħżuż sew għal vokali kemm għal konsonanti, li hu ssellifhom kollha minn fuq dawk tal-Latin u tat-Taljan, alfabet illi bil-għajnuna ta' xi ħżuż ġodda sata' b'ittra waħda jfisser il-għamla ta' għerq il-kelma skond il-lsien Għarbi.....

Huwa nqeda b'dan l-alfabet li ħoloq fil-grammatka tal-1721 u fid-dizzjunarju tal-1796. Aħna ma nafux jekk kienx hemm fost il-pajżani tiegħu min mexa fuq dan l-alfabet. Fil-kelmtejn ta'-qabel lill-qarrej, li hu kiteb fil-bidu tal-grammatka Maltija miktuba bit-taljan, hu jistqarr illi f'din il-biċċa xogħol ġdida, kif ukoll f'ta' qabel, huwa baqa' jżomm prinċipju wieħed ta' alfabett imfassal minnu mis-sena 1788. Iżda għalkemm igħid li żamm prinċipju wieħed, iżjed il quddiem jistqarr li f'dik it-tieni grammatka kellu jagħmel xi tibdil f'dan l-alfabet u ta' dan it-tibdil jagħti r-raġunijiet. Kieku wieħed ixebbah iż-żewġ alfabetijiet għandu jinduna li t-tibdil hu wisq iżjed milli sata' jaħseb. De Sacy hawnhekk jaħseb, kif *igħid hu* bħal Vassalli, illi l-alfabet latin mhux biżżejjed biex jaqdi l-pronunzja, tal-lsien Malti u li meta tikteb bih, fil-waqt li jgħarraq is-sura tal-kliem, iħassar l-etimoloġija jew il-għerq tal-kelma. Fuq hekk, iżda, naraw illi fil-Malti b'xi żieda ta' ittri fonetiċi l-alfabet Malti hu biżżejjed biex wieħed jinqeda bih, ħlief f'xi rqaqat ċkejkna li jmissu l-*elif* u l-*hemża* li fil-Malti jistgħu jitfissru tajjeb bil-vokali u b'xi għeliem barrani fuqhom meta rridu nagħżluhom għall-iskopijiet etimoloġiċi. De Sacy, wara li jfisser u jmaqdar it-taqsim tal-Grammatka ta' Vassalli, jissokta juri kif, *skond il-fehma tiegħu*, il-Malti, bħala fergħa tal-lsien Għarbi f'Malta, billi ma baqax jinkiteb b'ittri Għarbin, kellu skond ma jidher biċ-ċar, isofri maż-żmien wisq iżjed tibdil, taqsir ta' vokali, tibdil fil-leħen minn ittra għal oħra, milli kien isofri li kieku dal-lsien baqgħet titkellem bih u tiktbu nazzjon ta' moħħ iżjed imdawwal u li kieku kien hemm nies ta' l-iskola fost dawk li kienu jitkellmu lsien twelidhom. Il-lum, li kieku l-lsien Malti kellu jinħażż bil-miktub sew sew kif il-maltin jitkellmuh, għandna nsibu li dlonk l-etimoloġija tal-kliem intilfet, il-forom grammatikali huma mħassrin u saru ma jingħarfux. Jekk, iżda, wieħed jibqa' jżomm fil-kitba l-etimoloġija tal-kliemu d-daqs tal-forom grammatikali, insibu li din il-kitba titbiegħed ħafna mill-pronunzja ta' min jitkellem.

De Sacy jissokta jsemmi fuq dan it-twegħir u jżid igħid illi: "Dan it-tibdil fil-pronunzja tal-kliemMalti ma kienx ikun fih ħlief tfixkil ċkejken li kieku kellu jiġi miktub bl-ittri Għarbin; b'dan it-tibdil ta' pronunzja l-ortografija tal-Malti

ħija wisq tqila u mfixkla, u aħna, għalhekk, ma nistagħġbux jekk l-istudju ta' l-ortografija kellu jieħu sehem kbir fil-grammatka ta' Vassalli. Jista' jkun li Vassalli stess tqarraq fl-ortografija ta' xi kliem imħabba li l-pronunzja tagħhom għattietlu l-vera etimoloġija tagħhom."

Wara li jitkellem fuq il-partiċelli, il-verbi u l-konjugazzjonijiet, De Sacy jagħlaq b'dan il-kliem: "Jiena naħseb għalhekk illi mhemmx għalfejn nibqa' ngħid iżjed fuq din il-ħaġa. Vassalli, meta ħadem din il-grammatika, bla dubju ta' xejn għamel biċċa xogħol ta' l-akbar ħtieġa, mhux biss lill-pajżani tiegħu u lil dawk in-nies barranin li jixtiequ jitgħallmu l-lsien Malti, iżda ukoll għal dawk li jħobbu l-lsien Għarbi u jixtiequ jistudjaw iż-żmenijiet kollha tal-ġrajjiet tiegħu, u b'mod ġenerali lill-filoloġi illi għandhom il-ħrara jfittxu u jkunu jafu kif l-ilsna jissawru u jistagħnu bil-progress taċ-ċivilizzazzjoni u kif dawn jitilfu mill-għamla tagħhom u jitħassru, meta l-ġnus flok ma jmexxu l-quddiem ilsienhom iwaqqgħuh u jħalltuh ma' tal-barranin. Xogħol bħal dan jidher imwiegħer bl-akbar tfixkil, u jekk aħna fih naraw li f'xi bċejjeċ ta' dan ix-xogħol (għad hemm x'wieħed isewwi u jimla, flok ma għandna għalfejn niskantaw, iktarx imissna nistagħġbu kif l-awtur kellu l-ħila jqassam u jgħaqqad biċċa xogħol bħal din illi quddiemu ma kenitx tidher ħlief bħal ħaġa mimlija taħwid. Ma satax jkun ħlief bil-għajnuna tal-grammatka Għarbija illi hu wasal biex jiċċara dan it-taħwid u jqabbel u jgħaqqad flimkien il-bċejjeċ kollha."

Fuq dan li qal il-magħruf arabista Silvestru De Sacy aħna ma għandna xi nżidu xejn ħlief illi, bħal f'ilsna oħra sew semitiċi kemm arjani, maż-żmien il-pronunzja tal-kliem Malti tittiefes u tittiekel u għalhekk titlef il-għamla ewlenija; dan narawh fil-fergħat ta' l-ilsna kollha ħajjin. L-etimoloġija tal-kliem semitiku msemmija minn De Sacy hija letterarja u ma ssibha fil-grammatka ta' l-ebda djalett Għarbi u l-iktar imbagħad fil-Malti li tħallat u xxiebah ma' l-ilħna ta' ilsna oħra ewropej u għalhekk tilef sew xi dentali (ittri tas-snien) kemm xi gutturali (l-ittri tal-gerżuma) u. barra mil-liġijiet tal-morfoloġija kellu jfassal grammatka għalih fuq il-liġijiet tal-fonetika maltija li tagħżlu mill-għamla tiegħu bixra tal-fergħat l-oħra tal-lsien semitiku, l-iktar tal-Għarbi bħala wieħed li xi ġnus ta' l-Asja baqgħu jitkellmu bih u għalhekk l-eqreb lejn il-Malti.

Dak li qal De Sacy fuq it-tieni grammatka Maltija (1827) ta' Vassalli jgħodd ukoll għall-ewwel waħda, miktuba bil-latin (1791), il-għaliex sew il-waħda kemm l-oħra, barra mill-fasla ta' l-alfabet, huma magħmulin fuq l-istess prinċipju u taqsim.

A. C.

(Jissokta)